

5. Για την Ελεύθερη Ελλάδα

ΕΓΡΑΨΕ ΕΝΑΣ ΕΠΟΝΙΤΗΣ

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΑΝΤΑΡΤΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ είχαν ακουστεί στη Ρούμελη. Τον Ιούλιο 1942 ο Άρης με την ομάδα του κατέβηκε στο θεσσαλικό κάμπο και εξετέλεσε τον συνεργάτη των Ιταλών μεγαλοκτηματία Μαραθέα. Τη γέφυρα του Γοργοποτάμου την είχαν ανατινάξει. Τα γεγονότα αυτά μας συγκινήσανε όλους μας.

Η οργάνωση Φαρσάλων που είχε συγκροτηθεί απ' τις πρώτες κιόλας μέρες της Κατοχής ξαπλώθηκε σ' όλο τον κάμπο. Αργότερα, με την ίδρυσή του εντάχτηκε στο ΕΑΜ.

Πολλοί οργανωμένοι εκφράζουν την επιθυμία να καταταγούν στον Εθνικοαπελευθερωτικό στρατό. Πήραν απόφαση να ενισχυθεί το αντάρτικο με μια ομάδα, οι προετοιμασίες άρχισαν στις αρχές του 1943. Ο αριθμός των μελών της πρέπει να είναι περιορισμένος για να μη γυμνωθεί η οργάνωση από στελέχη. Τελικά επτά νέοι εφοδιάζονται με τον απαραίτητο ιματισμό και άρβυλα, με οπλισμό μόνον ένα πιστόλι ξεκινούν στις 19 Φεβρουαρίου 1943 το σούρουπο για την Ελεύθερη Ελλάδα. Λίγη ώρα πριν ξεκινήσω με δυο απ' τους νέους που συμμετέχουν στην αποστολή, είναι αδελφικοί φίλοι, ούτε κουβέντα όμως για την αποστολή, δεν το ξέρουν επίσημα ότι και οι δυο είναι για τον ίδιο προορισμό, το υποψιάζονται όμως απ' τις κινήσεις τους προηγούμενα. Η ώρα πλησιάζει, καληνυχτίζονται, χωρίζουν. Θα συναντηθούν σε λίγη ώρα στο καθορισμένο μέρος.

Οι επτά υποψήφιοι αντάρτες ξεκινούν απ' την πόλη και από διάφορα μονοπάτια βαδίζουν προς το μέρος συνάντησης. Οι καρδιές χτυπούν ακατάπαυστα απ' τη συγκίνηση. Είναι οι ιερότερες και ωραιότερες στιγμές της ζωής τους.

Η συνάντηση έγινε την καθορισμένη ώρα και στο καθορισμένο μέρος. Ο επικεφαλής της αποστολής παίρνει και δίνει τα συν-

θήματα αναγνώρισης, όλοι είναι παρόντες. Η μικρή ομάδα συντάσσεται, η ώρα είναι 9 βράδυ, η πορεία αρχίζει, η άγρια ομορφιά του μέρους είναι σημάδι πως από δω αρχίζει η Ελεύθερη Ελλάδα, αναπνέουμε καθαρά και ελεύθερο αέρα, αφήνουμε τους καραμπινιέρους και τις ατέλειωτες φάλαγγες των Γερμανών. Θα τους συναντήσουμε αργότερα στη μάχη.

Η πορεία συνεχίζεται, φτάνουμε στις παρυφές του Κασιδιάρη εκεί σε μια πηγή τρώμε λίγες σταφίδες και σύκα που είχαμε μαζί μας, πίνουμε νερό και ξεκινάμε πάλι. Απ' το πυκνό δάσος του Κασιδιάρη ακούγονται τα ουρλιαχτά των λύκων. Φτάνουμε λίγο έξω απ' το χωριό Μαντασιά Δομοκού, μας πήρε το χάραμα, σταθμεύουμε, ανάβουμε φωτιά. Οι χωρικοί βγαίνουν απ' το χωριό για να δουλέψουν στα χωράφια τους, μας καλημερίζουν. Είναι συνηθισμένοι να βλέπουν ξένους στο χωριό τους. Δεν μοιάζουμε όμως με «μαυραγορίτες» δεν έχουμε πραμάτεια για να την ανταλλάξουμε με καλαμπόκι, το υποψιάζονται πως κάποια σχέση έχουμε με το αντάρτικο, μας δίνουν πρόθυμα όποια πληροφορία τους ζητάμε. Φτάνουμε στο χωριό Χιλιαδού, είναι και ο προορισμός μας. Με το σκάσιμο του ήλιου ξεκινάμε, περνάμε το χωριό, προχωρούμε και φτάνουμε έπειτα από μιας ώρας πορεία στη Χιλιαδού. Οι χωρικοί μας βλέπουν, μας πλησιάζουν, μας καλημερίζουν, προσπαθούν να μάθουν ποιοι είμαστε και τι θέλουμε. Αν και το μαντεύουν. Το χωριό τους είναι ελεύθερο, οι κατακτητές και οι λεγεωνάριοι δεν κάνουν ποτές την κουτουράδα να πάνε στην περιοχή τους. Ζητάμε να συνδεθούμε με την οργάνωση. Αποδείχθηκε πως όλοι οι συνομιλητές είναι οργανωμένοι. Μας πλησιάζει ο υπεύθυνος του χωριού και χωρίς καμιά επιφύλαξη του λέμε ποιοι είμαστε και ότι θέλουμε να καταταγούμε, μας πληροφορεί πως οι αντάρτες θα περάσουν το βράδυ απ' το χωριό Μαντασιά και πως θα τους συναντήσουμε εκεί.

Στο χωριό βρήκαμε πολλούς γνωστούς και συμπολεμιστές μας του Αλβανικού Μετώπου, μας δέχονται με χαρά, μας συγχαίρουν για την απόφασή μας. Το μεσημέρι η οργάνωση μας έστειλε σε σπίτια για φαγητό, μας περιποιούνται, κάνουν ό,τι είναι δυνατό

για να μας ευχαριστήσουν. Το απόγευμα συγκεντρωνόμαστε στην πλατεία του χωριού. Εκεί μας φέρνουν ένα σακίδιο που είχαμε ξεχάσει στο μέρος που ανάψαμε τη φωτιά, το βρήκε κάποιος χωρικός και το 'δωσε στην οργάνωση. Αυτό μας συγκίνησε. Ο κόσμος εδώ διαπαιδαγωγείται με το πνεύμα της αδελφοσύνης και της τιμότητας.

Μαζί με τους υπεύθυνους της Χιλιαδού και μ' έναν αντάρτη τραυματία που νοσηλεύονταν εκεί επιστρέφουμε στη Μανταδιά.

Ο ήλιος έγειρε προς τη δύση του, βράδιασε, με όλους τους χωρικούς βγήκαμε στην άκρη του χωριού για να υποδεχτούμε τους αντάρτες. Από το βάθος του δρόμου ακούγεται το «Έλληνες ακολουθήστε των ανταρτών τη φωνή». Οι πρώτοι φάνηκαν, μπροστά η γαλανόλευκη, καβάλα ο Περικλής και ο Μπελής, πίσω οι αντάρτες, το θέαμα είναι άκρως συγκινητικό, συγκλονιστικό. Τα μάτια βούρκωσαν, χειροκροτούμε.

Παρατάσσονται στο προαύλιο του σχολείου, οι επικεφαλής των ομάδων δίνουν αναφορά στον αξιωματικό υπηρεσίας. Οι περισσότεροι έχουν γένια, με σοβαρά αλλά γεμάτα καλωσύνη πρόσωπα υποδέχονται κι εμάς. Έμαθαν πως ήρθανε καινούριοι να καταταγούνε. Μας μίλησε ο Περικλής κι ο Μπελής. «Αύριο θα σας βάλουμε στις ομάδες». Πήγαμε στο σπίτι για φαγητό και για ύπνο. Την επομένη στο διπλανό χωριό μας εντάξανε, μας δώσανε όπλα. Είμαστε πλέον αντάρτες...

6. Μάταιες όμως οι προσπάθειές μας, τουφεκίσανε πέντε

ΕΓΡΑΨΕ ΜΙΑ ΔΑΣΚΑΛΑ

ΗΤΑΝ ΦΛΕΒΑΡΗΣ ΤΟΥ '43, κρύο τσουχτερό, έπεφτε και ψιλή ψιλή βροχή. Μάνα, αδελφές και μια φιληνάδα μας με το παιδί της είμαστε συγκεντρωμένες στην τραπεζαρία του σπιτιού μας. Η κάθε μια ήτανε μέλος σε οργάνωση, στο ΕΑΜ και στην ΕΠΟΝ και στην ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ. Η μάνα μου ήτανε καθισμένη δίπλα στο μάτι της ηλεκτρικής κουζίνας και ζεσταινόταν. Είχαν αρχίσει τα σημάδια της αρρώστιας της, πάρκινσον. Άκουγε την κουβέντα μας, πού και πού έλεγε σιγανά και με πάθος: «Δουλέψτε, δουλέψτε να μη βλέπουμε πια τους Ιταλούς να τριγυρνούν και να μας ξεφτελίζουν... Όμως με φρονιμάδα, προσέχετε...»

Ακούμε ξαφνικά ν' ανεβαίνει κάποιος τη σκάλα. Μπαίνει λαχανιασμένος μέσα ο μεγαλύτερος γιος της φιληνάδας μας, ένα παιδί λιγνό ως 12 χρονώ, μαυριδερό. Στάθηκε, μας κοίταζε με λαμπερά μάτια και χωρίς να πάρει ανάσα μας λέει: «Αχ, οι κωλοφασίστες τούτη τη στιγμή, πιο κει απ' την οδό Τριών Ναυάρχων σκότωσαν κάποιον και πιάσανε πολλούς. Κλείσαν τον κόσμο στα σπίτια τους. Εγώ πρόλαβα, έστριψα».

–Τους είδες με τα μάτια σου ή τ' άκουσες από άλλους; τον ρωτά η μάνα μου.

–Τα είδα, θεια Αρχοντούλα, τους βάλανε σε μια κλούβα όλους. Το σκοτωμένο τον αφήσανε στο δρόμο.

–Κάτι να κάνουμε κορίτσια, μην καθόμαστε.

–Δε θα κουνηθεί από δω καμιά σας, είπε η Ζωή, φροντίστε αν έχετε κανένα σημειωματάκι, ό,τι έχετε να ξαφανιστεί. Ντύθηκε όμως εκείνη, έφυγε, ούτε το καταλάβαμε. Ύστερα που την ψάχναμε είδαμε πως έλειπε. Καθήσαμε πάλι. Θυμούμαι μάλισα πως

έπιασα και διάβαζα το ποίημα «Φωτεινό» του Βαλαωρίτη. Ταίριαζε βέβαια μα πού να συγκεντρώσω τη σκέψη μου. Γύρισε μετά δυο τρεις ώρες η Ζωή πολύ κουρασμένη. Είχε πάει στον Ερυθρό Σταυρό, μήπως κάνουνε τίποτα για τους πατριώτες, μα δεν κουνήθηκε κανείς. «... Συμβουλεύανε και μένα να καθήσω ήσυχα. Λοιπόν έτρεξα και πήρα τη μπλούζα της Νίκης με το σήμα, πήρα πορτοκάλια, σταφίδες έτρεξα στα Ες Ες. Οι Γερμανοί φρουροί με διώχνανε με τα όπλα και με φωνάρες. Δείχνω το σήμα του ΕΕΣ και το καλάθι. Ρώτησαν τον ανώτερό τους. Μ' αφήσανε και μπήκα στο θάλαμο, είδα τους κρατούμενους. Μου είπανε αυτοί να φροντίσουμε να ειδοποιηθούν τα σπίτια τους. Ο Β.Α. μου 'δωσε και μια φωτογραφία να την πάω στη γυναίκα του, θα την πάω άμα σκοτεινιάσει...»

–Την ευχή μου να 'χεις παιδάκι μου, είπε η μάνα μας.

Έπειτα τρέξαμε όλες κάτι να γίνει να γλιτώσουνε οι πατριώτες, τους κατηγορούσανε για σαμποτάζ στα τρένα. Μάταιες όμως οι προσπάθειές μας, τουφεκίσανε πέντε.

7. Το βράδυ ο ύπνος μας ήταν ανήσυχος

ΕΓΡΑΨΕ ΜΙΑ ΚΟΠΕΛΑ

ΤΟ ΜΑΡΤΗ ΤΟΥ '43 βρισκόμαστε ακόμη στη φυλακή. Την παραμονή εκείνης της ημέρας είχανε σκοτώσει τον άνδρα μιας κοπέλας. Τι άσχημη μέρα εκείνη για όλες τις κρατούμενες... Η κάθε μια την παρηγορούσε, μα έμενε απαρηγόρητη. Νύχτωσε. Και κοιμηθήκαμε ανήσυχες μέχρι το πρωί. Ξημερώματα ανοίγει ο θάλαμος. Σηκωνόμαστε όλες, και η καθεμία αναλαμβάνει τη δουλειά της ημέρας. Χωρίς λόγια σε λίγο όλα ήταν ταχτοποιημένα. Τα καθήκοντά μας ήταν τοιχοκολλημένα από την υπεύθυνη του θαλάμου. Τώρα πλυμένες, χτενισμένες, ομορφοσιγυρισμένες ετοιμάζουμε το μετρημένο πρωϊνό μας. Δεν είχαμε αρχίσει να τρώμε, όταν μπήκε μέσα ο δεσμοφύλακας, γελαστός και πρόσχαρος και μας αναγγέλλει την ημέρα της γιορτής και τα δικαιώματά μας. Προτού τελειώσει την κουβέντα του φωνές χαράς πλημμυρίσανε το θάλαμο. «Είναι καλός, είναι καλός...» όχι όπως τον άλλο που ερχόταν τα μαύρα μεσάνυχτα και άρχιζε τις βρισιές, αισχρές μα την αλήθεια, μας μετρούσε και μας ξαναμετρούσε και όλο τα έχανε. Μας άρχιζε στις κλοτσιές, μας έφτυνε, έκανε χειρονομίες άσχημες... «Ετοιμασθείτε γρήγορα, λέει, θα γιορτάσετε, όλοι οι θάλαμοι θα βγούν έξω πολλή ώρα. Σας έφεξε». Έτσι μας είπε. Ήταν δική μας έκφραση, που την μεταχειριζόταν τώρα και αυτός. Όλοι οι θάλαμοι έχουν ειδοποιηθεί, μεγάλη φασαρία ακούγεται σε όλη τη φυλακή και σε όλους τους θαλάμους. Μα και οι απομονώσεις που είναι κοντά μας ετοιμάζονται. Πρόκειται για μελλοθανάτους με βαριές ποινές όλοι τους. Κανείς δεν γλίτωσε αργότερα. Με νοήματα τώρα, μας ζητούν καθρέφτη και τσατσάρα. Θέλουν να στολιστούν όπως και όλοι μας. Με πλάτες του δεσμοφύλακα, τους δώσαμε ό,τι ζητήσανε με το παραπάνω. Όλα δύσκολα μα όλο και κάποιο τρόπο έβρισκες για να εξυπηρετηθείς ή να

εξυπηρετήσεις. Οι συνέπειες δεν λείπανε πολλές φορές μα τις δεχόμαστε. Άλλοτε πάλι πετυχαίναμε χωρίς να μας πάρουν είδηση και τότε ήμαστε πολύ ευχαριστημένες. Δεν μπόρεσα να καταλάβω πώς μέσα στην τόση φασαρία που επικρατούσε, από τον ενθουσιασμό μας μπορέσαμε να παρουσιάσουμε τόσα πράγματα. Λες και το ίδιο κουμπί μας κινούσε. Σημαίες πολύ μεγάλες και μικρές έχουν ετοιμαστεί, από σενδόνια και άλλα πανιά χρήσιμα, και η κάθε μια βρίσκει την καλύτερη θέση. Κρεμιούνται στα μπαλκόνια και στους φεγγίτες που δίνουν στο δρόμο με τα συνθήματα της γιορτής «Ζήτω η 25 του Μάρτη». Αργά μας παίρνουν είδηση και μας βάζουν να τις κατεβάσουμε και να τις τοποθετήσουμε σε θέσεις που να μη φαίνονται απέξω. Έτσι και έγινε, μα τη δουλειά τους την είχαν κάνει εντωμεταξύ. Ο κόσμος ο περαστικός τις είχε δει. Ήξερε πως είχαμε γιορτή. Πολλοί περαστικοί τρώγαν την ώρα τους με βόλτες μακριά στην εξώπορτα που ήταν με κάγκελα, κάτι να δουν κάτι να ακούσουν. Ποιήματα και ομιλίες είναι έτοιμες. Εξάλλου δεν χρειάζονται και πολλά φτάνει να πεις εκείνο που αισθάνεσαι και καταλαβαίνεις. Αυτές που θεωρούμε καλύτερες θα πάρουν το λόγο, όταν έλθει η ώρα. Το χτίριο της φυλακής είναι τετράγωνο, στη μέση αυλή στο ίδιο σχήμα και γύρω γύρω στις τέσσερες πλευρές του, διάφοροι θάλαμοι. Το ίδιο και το επάνω πάτωμα, με μια μεγάλη βεράντα γύρω γύρω σκεπαστή. Όλη η πλευρά του χτιρίου που είναι από την μεριά της εισόδου, είναι για γραφεία δικά τους και στο επάνω πάτωμα το ίδιο και η κατοικία του διευθυντή της φυλακής πολυτελέστατη στο εσωτερικό της. Οι υπόλοιπες τρεις πλευρές είναι διατεθειμένες για τους κρατούμενους, με διαφορετικά παράθυρα, χτισμένα σα μικροί φεγγίτες ψηλά. Οι πόρτες με ένα μικρό παραθυράκι και αμπάρες σιδερένιες και λουκέτα για να κλείνουν με ασφάλεια.

Τώρα βγαίνουν όλοι οι θάλαμοι έξω. Οι κάτω άνδρες όλων των θαλάμων είναι συγκεντρωμένοι απέναντί μας. Επάνω και δίπλα στο μπαλκόνι είναι οι απομονώσεις. Αυτοί μένουν κλεισμένοι. Η μόνη τους αλλαγή είναι τα παράθυρα τα δικά τους, που δίνουν στο εσωτερικό της φυλακής. Είναι με τζάμια για να τους βλέπουν

καλύτερα και με χοντρά σίδερα μπροστά. Τώρα έχουν ανοιχτά τα τζάμια, βλέπουν και αναπνέουν αέρα. Στολισμένα και τα παράθυρά τους με επιστολόχαρτα φτιαγμένα σημαίες. Ο σταυρός από γραμματόσημα και γραμμένα επάνω, το σύνθημα της γιορτής στη Δημοτική. Περνά ο δεσμοφύλακας και ειρωνεύεται το γράψιμό τους. «Ποιος τα έγραψε αυτά; Δεν ξέρεις γράμματα;» Πετιέται ο κρατούμενος που τα έχει γράψει: «Είμαι τελειόφοιτος της Ανωτάτης Εμπορικής». Πήρε την απάντηση και έφυγε. Οι υπόλοιποι άνδρες από τους απάνω θαλάμους είναι κλεισμένοι και στριμωγμένοι σε μια μεγάλη κλούβα σιδερένια που βρίσκεται απέναντί μας. Κάτω ένας ανάπηρος με κομμένο πόδι κρατά την σημαία τους, από πετσέτες γινομένη και δεμένη την έχει στο ένα του δεκανίκι. Όμορφο παλικάρι, τον σκοτώσανε αργότερα. Τριγυρισμένο τον είχαν και άλλοι ανάπηροι, πολλοί με καροτσάκια, χειρότεροι από εκείνον στην αναπηρία. Από ενωρίς οι χωροφύλακες έχουν αρχίσει το γλέντι τους. Στη μέση της αυλής, με φαγοπότι και με όργανα πολλά. Ήδη είναι στο κέφι, χορεύουν μεταξύ τους, όλους τους ευρωπαϊκούς και δικούς μας χορούς. Με άταχτες φωνές τραγουδούν τα πιο ερωτικά τραγούδια και μας υβρίζουν κάποτε κάποτε. Εμείς περιμένομε και δεχόμαστε τον τελευταίο τους έλεγχο, που μας βρίσκει εντάξει. Και δίδεται η έναρξη της γιορτής, από μια γυναίκα πολύ μορφωμένη και καλή. Μίλησε για το σύμβολο της ημέρας αυτής και την παρομοιάζει με εκείνη που ζούμε. Τελείωσε και χειροκροτήματα ατελείωτα ακουστήκανε. Μετά μίλησαν οι άνδρες το ίδιο όμορφα με το ίδιο θέμα. Και έρχεται πάλι η σειρά μας. Τώρα απαγγέλλει μια δασκάλα το ποίημα της Ρούμελης. Δεν κρατιέται προς το τέλος και το ποίημα γίνεται σύγχρονο «Θα κοκκινήσει ο Μοριάς» κατασυγκινημένη τελειώνει. Και παίρνουν τη σειρά τους πάλι οι άνδρες. Ο τραυματίας που κρατά τη σημαία στο δεκανίκι, με δάκρυα στα μάτια, κάνει νόημα πάλι σε μας να αρχίσουμε κανένα τραγούδι. Έτσι και έγινε. Σιγά σιγά αρχίζουμε και τραγουδούμε ένα τραγούδι της αντίστασης με συνοδεία τους άνδρες. Κάπου κάπου σταματούμε και λέγονται ποιήματα σχετικά με τη γιορτή. Όλοι και όλες χλω-

μιασμένοι και συγκινημένοι δεν βλέπομε τίποτε από ό,τι συμβαίνει γύρω μας. Τίποτε περισσότερο δεν σκεπτόμαστε εκείνη τη στιγμή άλλο από αυτό που ζούσαμε. Κάποτε κάποτε δεχόμαστε και τις παρατηρήσεις των χωροφυλάκων, πειθαρχούμε αμίλητες και συνεχίζομε με την ίδια διάθεση. Και τώρα μέσα σε όλη τη φασαρία την δική τους και την δική μας τελειώνομε τη γιορτή με τον Εθνικό μας Ύμνο, τα μάτια μας δακρύζουν.

Δεν είχαμε προλάβει να τελειώσομε και η κοπέλα που είχαν σκοτώσει τον άνδρα της την προηγούμενη μέρα μπήγει φωνές φρίκης: «Τον άνδρα μου, τον άνδρα μου θέλω...» Ανατριχιάζουν όλοι από το κακό. «Κακούργοι τον άνδρα μου...» και λιγοθυμά. Μέσα σε κείνη την σκηνή, προσέχω τον δεσμοφύλακά μας. Ο μοναδικός σε στάση προσοχής, βουρκώνουν τα μάτια του. Όλοι οι άλλοι το βιολί τους. Συνεχίζουν σε έξαλλη κατάσταση τη διασκέδασή τους. Με διαταγή τώρα μας κλείνουν μέσα και η γιορτή συνεχίζεται μεταξύ μας. Μετά από λίγα λεπτά απόλυτης ησυχίας, η ίδια που μίλησε και έξω πρώτη, συνεχίζει λίγα ακόμη λόγια για την γιορτή. Μιλεί όμορφα και όλες ακούμε ακίνητες. Στο τέλος δεν αντέχει, κλαίει σαν μικρό παιδί, αν και είναι μεγάλη. Με βουρκωμένα τα μάτια και λυγμούς λέει και κάτι δικό της, μιλεί η ψυχή της: «Είμαι ευτυχισμένη που και τρεις φορές που με κάλεσαν για δήλωση δεν υπέγραψα και ζω και εγώ αυτήν την ημέρα μαζί σας». Μετά από λίγο την στήσανε στο εκτελεστικό απόσπασμα όπως και πολλές άλλες. Την χειροκροτήσαμε και την φιλούσαμε ώρα πολλή. Μετά αρχίζει το τραγούδι όλες μαζί «και οι Έλληνες δεν ζούνε δίχως την ελευθεριά». Ανάβει ο χορός και πρώτη μπαίνει αυτή που σκότωσαν τον άνδρα της. Πεισματωμένη χορεύει, νευρικά και δυνατά χτυπά τα πόδια της, ώσπου κουράστηκε, όπως και όλες οι άλλες.

Σταμάτησε ο χορός και βουβές μένομε για αρκετή ώρα. Το μεσημέρι είχε περάσει. Από το πρωί νηστικές μα δε νιώθαμε και την ανάγκη να φάμε. Καμιά δεν βιαζόταν. Για να περάσω την ώρα μου κάθησα στα ρούχα μου κοντά και άρχισα να σιγουρίζω τα πράγματά μου. Πέταξα τα άχρηστα και έμειναν πολύ λίγα. Οι

αδελφές μου μου φωνάζουν να ξεκουραστώ, μα τα νεύρα μου έτσι ξεσπούσαν, κάπου να ασχοληθώ. «Σταθείτε και ίσως φύγομε. Γιατί να μην είναι έτοιμα; Θα μας ευκολύνουν στη μεταφορά...» Και γέλασα. Μόλις τελείωσα κάτι φάγαμε όπως και όλες οι άλλες. Ετοιμαζόμαστε για ύπνο μεσημεριανό. Και εκείνη την ώρα μπαίνει μέσα ο δεσμοφύλακας, ώρα ακατάλληλη. Κάτι θα αναγγείλει άραγε για καλό; Φωνάζει ονόματα 6-7 μέσα σε αυτά και τα δικά μας και περιμένουμε. «Εμπρός ετοιμασθείτε στα γρήγορα, δόθηκε χάρη, θα πάτε στα σπίτια σας...» Θεέ μου, πρώτη φορά μου τα 'χασα, πάω να τρελαθώ. Τα μηλίγγια μου σφίγγουν από τις συγκινήσεις η μια πάνω στην άλλη εκείνη την ημέρα. Τα πράγματά μας είναι σχεδόν έτοιμα. Οι άλλοι ετοιμάζονται. Σε λίγα λεπτά θα βγούμε έξω. Για δεύτερη φορά ακούμε τα ονόματά μας. Η πόρτα ανοίγει. Δεν βγαίνομε αμέσως έξω. Τρέχομε και χαιρετούμε όλες τις κρατούμενες. Κλαίμε και τις φιλούμε. Πεσμένες στους λαιμούς τους, τους λέμε και μας λένε, πολλά, πολλά, όσα δεν είχαμε πει ποτέ, μα τίποτε δεν θυμόμουν εκείνη την ώρα. Τα μάτια μου είχαν θολώσει. Πότε και πώς μας βγάλανε έξω στο μπαλκόνι τίποτε δεν θυμούμαι, θυμούμαι όταν συνήλθα πως βρέθηκα καθισμένη στα πράγματά μας, μαζί με όλες τις αδελφές μου κοντά. Και οι τέσσαρες μαζί. Μα λείπει ακόμη ο αδελφός μας. Κατά βάθος δεν είμαστε και τόσο ευχαριστημένες. Πολλές φορές μας ξαναγύριζαν πίσω. Λείπει και ο αδελφός και άλλοι πολλοί. Όλοι οι θάλαμοι ανήσυχτοι ακόμη, γύρω από τα μικρά παραθυράκια, σπρώχνει ο ένας τον άλλον, να δει ποιες είναι που φεύγουν. Οι απομονώσεις δεν κλείσανε τα τζάμια τους ακόμη. Όλοι είναι στα παράθυρα. Ένας παππούλης μάς κάνει νόημα. «Προσοχή κάτω...» Γελάμε και τον κοιτάμε. Η ημέρα είναι όμορφη μα χειμωνιάτικη, κρύο πολύ. Καθόμαστε στον ήλιο. Δεξιά μας και αριστερά μας έχουν βγάλει τα ρούχα των σκοτωμένων και τα δεκανίκια από τους τραυματίες. Σε κάθε μπόγο είναι γραμμένο και το όνομα του κάθε αγωνιστή. Όλα αυτά ετούτη την κρύα ημέρα, μα και όμορφη σαν τον ήλιο, τα παρακολουθούμε όλα γύρω μας, μα περισσότερο τις απομονώσεις, τον παππούλη. Ο δεσμοφύλακας περνά, τον

παρακαλούμε να μας αφήσει να χαιρετήσουμε τον παππού. Ήταν στις καλές του. Μας αφήνει και όλες τρεχάτες πάμε κατά κει. Μας δίνουν τα χέρια τους, τους χαιρετούμε δυνατά, μας λένε τις διευθύνσεις των σπιτιών τους και τι να πούμε στους δικούς τους και τέλος «στο καλό παιδιά και προσοχή». «Έννοια σας έννοια σας»... Φτάνομε στον παππούλη: «Γεια σου παππού», «γεια σας παιδιά...» Του φιλούμε το χέρι: «Προσοχή...» «Μείνε ήσυχος παππού...» Δεν φεύγομε από κοντά του, τον κοιτάμε χωρίς κουβέντες. Μας παίρνουν είδηση και βάζουν τις φωνές. Φεύγομε τρομαγμένες. Ο δεσμοφύλακας μας δικαιολογεί και δεν συμβαίνει κανένα κακό. Καθόμαστε πάλι στα ρούχα και περιμένομε. Εκείνη την ώρα φέρνουν και τον αδελφό μας. Μετά από τόσους μήνες, πρώτη φορά τον βλέπομε από κοντά. Με κλάματα πέφτουμε όλες στο λαιμό του και τον φιλούμε. Μας φωνάζει μα πού να τον αφήσουμε. «Ελάτε και θα με πνίξετε». Τότε συνήλθαμε. Γελάσαμε και τον αφήνομε. Τώρα μας κατεβάζουν κάτω, μας περνούν από τα γραφεία, μας ψάλλουν κάμποσα και τέλος μας λένε: «Έχετε χάρη που φεύγετε, καλά και ήταν ο θείος σας διαφορετικά θα υπογράφατε». Τέλος μας δίνουν τα αποφυλακιστήρια στο χέρι και βγαίνομε πάλι στην αυλή. Χαιρετούμε με το κεφάλι όλους τους θαλάμους και τον παππούλη που κοιτάζει από τα σίδερα. Μαζί μας φεύγει και μια κόρη ενός στρατηγού. Με τα πράγματα στο χέρι περιμένομε και σε λίγο ανοίγει σιγά σιγά η σιδερένια και βαρειά πόρτα της φυλακής και βγαίνομε έξω. Ο αέρας μάς μύρισε αμέσως όμορφα. Τα καροτσάκια περιμένουν από ώρα. Παίρνομε και εμείς ένα μαζί με την κοπέλα και ξεκινούμε για τα σπίτια μας. Περπατούμε ώρα πολλή. Τα πόδια μας έχουν πιαστεί από την ακινησία. Ο κόσμος μάς κουράζει και μας κοιτά περίεργα. Ο μικρός που συνοδεύει τα πράγματά μας κάνει το ίδιο. Μια μια μας κοιτάζει και μας περιεργάζεται: «Πώς είστε έτσι;» μου λέει για μια στιγμή. «Τι βλέπεις και γιατί ρωτάς;» «Κίτρινες κίτρινες σαν πεθαμένες...» Δεν είχαμε περάσει λίγα εκείνη την ημέρα.

Μετά από μισή ώρα δρόμο, φτάνομε στο Σύνταγμα. Εκεί χωρίζομε με την κοπέλα, αφού την φιλήσαμε με δάκρυα. Παίρνει τώρα

ο κάθε ένας μας από ένα μπόγο στον ώμο, πληρώνομε το παιδί με το παραπάνω και πάμε για το τραμ. Το σπίτι είναι ακόμη μακριά. Την είσοδο του τραμ γεμίσαμε εμείς και τα πράγματά μας. Η λεωφόρος πάλι όπως και πρώτα. Γεμάτη με νέα συνθήματα. Γέλασαν τα πρόσωπά μας από χαρά. Φτάνομε στη στάση, κατεβαίνομε φορτωμένες όπως πρώτα και πάμε για το σπίτι. Θέλομε ακόμη δέκα λεπτά. Σ' αυτό το διάστημα πρέπει να σκεφθούμε πώς θα παρουσιαστούμε στη μαμά. Είναι φιλάσθενη και οι συγκινήσεις οι μεγάλες όπως και οι χαρές τής κάνουν κακό. Είναι επικίνδυνος ο ερχομός μας. Βλέπομε μία γειτόνισσα, την στέλνομε τρεχάτη σπίτι και λέει στη μαμά ότι έμαθε πως δίδονται χάρες. Και μάλιστα ο άνδρας της είπε ότι του φάνηκε πως μας είδε κάτω στην Αθήνα. Μετά από λίγο στέλνομε άλλη που είχαμε σταθμεύσει στο σπίτι της και λέει ότι κάτι παιδιά μάς είδαν στη λεωφόρο της συνοικίας μας και σε λίγα λεπτά φτάνομε σπίτι. Υπολογίζομε την ώρα και ξεκινούμε οριστικά. Λίγοι λίγοι μπαίνομε μέσα στο σπίτι. «Κυρία Ελένη κυρία Ελένη να ο Μιχαλάκης φάνηκε, πίσω και τα άλλα παιδιά, όλες όλες είναι... έρχονται...» Και μπαίνομε μέσα ψύχραιμες, την χαιρετούμε μα αυτή τα έχει χάσει. Κλαίει και τα μάτια της βασιλεύουν: «Όλα όλα τα παιδιά μου; Παιδιά μου...» και λιποθύμησε. Τρέμομε ολόκληρες. Την κάνομε καλά. Της δίνομε λίγο κουράγιο. Και μετά σηκώνεται σιγά σιγά αι μας ψήνει καφέ με χαρτιά, από κείνο που της είχαμε στείλει από τα δέματα της φυλακής. Το σπίτι εντωμεταξύ έχει γεμίσει από φίλους και γνωστούς. Μέσα σε αυτούς και πολλοί περίεργοι γείτονες που ίσως δεν μας είχαν συμπαθήσει ποτέ. Σε όλους μιλούμε με προσοχή. Φεύγουν σε λίγο όλοι. Άλλοι ευχαριστημένοι και άλλοι όχι από τον ερχομό μας. Μένομε τώρα μόνοι και τα συζητούμε μεταξύ μας. Το βράδυ ο ύπνος μας ήταν ανήσυχος, αν και στα κρεβάτια μας.

Σε λίγες μέρες μάς μηνούν να φύγουμε πάλι από το σπίτι μας. Υπήρχε κίνδυνος να μας ξαναπιάσουν. Εγώ στο διάστημα αυτό είχα ακόμη μια περιπέτεια σε κρατητήριο. Μόλις βγήκα για δεύτερη φορά, φύγαμε όσοι είχαμε πιαστεί. Μέναμε σε διάφορα σπί-

τια γνωστά μας και χωρισμένοι. Στα κλεφτά πηγαίνομε κάθε εβδομάδα από ένας στο σπίτι και έβλεπε την μαμά. Οριστικά πήγαμε σπίτι με την απελευθέρωση. Ήταν οι τελευταίες χάρες που δοθήκανε όταν βγήκαμε εμείς. Όλες τις άλλες στείλανε στη Γερμανία στα στρατόπεδα και άλλες σκοτώσανε.

8. Έπειτα το μάθαμε

ΕΓΡΑΨΕ ΕΝΑΣ ΑΓΡΟΤΗΣ

ΑΠΡΙΛΗΣ 1943 ακούσαμε πως στα Μαύρα Λιθάρια που είναι στενή η θάλασσα, βγήκαν νύχτα μια ομάδα αντάρτες και τράβηξαν για τα βουνά. Τι είδηση ήτανε αυτή; Ο κόσμος δεν κρατιόταν από τη χαρά του. Ακούγαμε κάπου κάπου πως έχουν βγει αντάρτες στα βουνά, πως κάποιος Βελουχιώτης έκανε θράψη στα βουνά της Ρούμελης, μα περισσότερη κουβέντα γίνονταν για το Ζέρβα· επίτηδες του δίνανε αξία και φήμη. Κι εμείς δεν ξέραμε πως ήταν δυο ειδών αντάρτικα, έπειτα το μάθαμε.

Λοιπόν ο κόσμος άρχισε να θαρρεύει από τη μια μεριά κι από την άλλη οι προδότες μάζευαν την ουρά στα σκέλια τους. Βέβαια ακόμα δεν μπορούσαμε να επικοινωνήσουμε, ήταν πολύ δύσκολο. Οι Ιταλοί καταπτοηθήκανε κι η τρομοκρατία έγινε πιο μεγάλη.

Κάτω στο Μοριά ήταν ομαδούλες μικρές με τον Κανελλόπουλο, Κονσαλίνη και το μακαρίτη το φίλο μου και πατριώτη Μανόλη. Μα αυτοί βρίσκονταν στον Πάρνωνα και Ταΰγετο, αργότερα σμίξανε στην Αρκαδία. Εμείς είχαμε χάσει κάθε σύνδεση με το ΕΑΜ. Τότε άρχισε να γίνεται μια από προδότες για τάγματα Ασφαλείας. Κάτι αξιωματικοί κινήθηκαν για αντιπερισπασμό στο ΕΑΜ, φτιάξανε οργάνωση που τη λέγανε ΕΒΑΜ, δηλαδή Εθνικόν Βασιλικόν Απελευθερωτικόν Μέτωπον.

Έπειτα κατά τον Αύγουστο οι Ιταλοί διαλύθηκαν και τα πόστα τους τα πήραν οι Γερμανοί. Μα κι οι Γερμανοί τότε είχαν πάθει σύγχυση, δεν περιμένανε πως θα 'χανε μέτωπο κι δω στην Ελλάδα και μάλιστα στο Μοριά. Μάλιστα φύγανε μια νύχτα απ' το... και τη φρουρά της πόλης την είχαμε αναλάβει εμείς, μα την άλλη μέρα πλάκωσαν ένα σύνταγμα και μεις γενήκαμε λαγοί.

Από τις πληροφορίες που είχαμε παράσταιναν τους αντάρτες αγίους, ορμητικούς, λεβέντες, δίκαιους και πολύ απλούς –και έτσι

πραγματικά ήτανε. Το χωριό μας πανηγυρίζει της Αγίας Άννας, έχουμε την εκκλησία. Πάρα έξω από το χωριό έχω μιαν ελιώνα. Έρχεται ένας και μου λέει πως κάποιος με ζητάει εκεί, δεν είμαι άνθρωπος του γλεντιού τέτοιες μέρες ήμουνα σπίτι. Κρυφά έφυγα και πήγα. Και ποιον βλέπω; Το φίλο μου το μακαρίτη το Μανόλη, με γένια και μουστάκια, μ' ένα αυτόματο Στεν και φυσίγγια, με δίκολο, αντάρτης. Είχαμε δυόμισι χρόνια να ιδωθούμε κλαίγαμε από συγκίνηση. Μου φάνηκε πως μου 'φερε τη λευτεριά. Κάτσαμε, τα είπαμε, ήρθε πάνω στο σπίτι, πήρε ψωμί, φαΐ, κρασί, καπνό και φύγαμε. Το βράδυ κοιμηθήκαμε όξω μαζί, γιατί είχαμε να πούμε πολλά. Από το χωριό πήγαμε μέχρι τη... και χωρίσαμε. Μάθαινα όμως ταχτικά νέα του. Ο ερχομός του στο χωριό μαθεύτηκε. Οι νέοι μού είχανε φορτωθεί να τους στείλω στους αντάρτες, με το στανιό τους κράταγα. Τότε και τις πολιτικές οργανώσεις τις καθοδηγούσε το αντάρτικο. Αξιωματικούς ήθελαν μα οι αξιωματικοί είχαν πωληθεί στην αντίδραση.

Οι εβαμίτες είχανε καλά κάνει τη δουλειά τους. Είχανε οργανωθεί από καιρό και μας έλεγαν πως το ΕΑΜ είναι κομμουνιστικό, και μ' αυτό νόμιζαν πως θα 'σκιαζαν τον κοσμάκη. Μα πού να κρατηθεί ο κόσμος. Λοιπόν αυτό δεν έπιανε, μα αυτοί κατορθώσανε σ' ένα βουνό να μαζέψουνε καμιά κατοστή αντάρτες και αξιωματικούς. Οπλισμένοι όλοι, με άφθονα τρόφιμα, βούτυρα, ρούχα που στέλνανε οι μαυραγορίτες και οι πλούσιοι από τις πολιτείες φανερά κι από τους Γερμανούς και τους προορίζανε δήθεν για τον κατακτητή, αλλά στην ουσία για τον ΕΛΑΣ.

Εκεί επί κεφαλής ήταν ο ταγματάρχης ΒΒ, ένας άλλος αξιωματικός με ψευδώνυμο κι άλλος ένας λοχαγός. Η ομάδα πάλι του ΕΛΑΣ κυνηγιότανε στου Κούκου το Σημάδι απ' τους Γερμανούς. Ο οπλισμός τους φτωχός, ξυπόλυτοι και νηστικοί μα ξέρανε γιατί βγήκανε στο βουνό. Είχανε κατακτήσει τα χωριά με το καλό τους φέρσιμο. Λοιπόν, ο ΕΛΑΣ έστειλε αγγελιαφόρο στο... να 'ρθούνε οι εβαμίτες να συζητήσουνε τους σκοπούς που βγήκανε απάνω κι αν οι σκοποί ήτανε οι ίδιοι να σμίξουνε και να δράσουνε μαζί.

Τώρα ας έρθουμε λίγο στον εαυτό μου. Εγώ εδώ στο χωριό που

ήμουνα ήξερα τους σκοπούς του ΕΒΑΜ κι αγωνίστηκα για να μην πηγαίνουν πάνω αντάρτες σ' αυτούς. Είχα οργανώσει το ΕΑΜ του χωριού που ήταν και μαχητικό. Μα κι οι άλλοι γεροί, λίγο έλειψε να χτυπηθούνε. Εγώ δυο φορές γλίτωσα τη δολοφονία. Μαζί με το Β. βρισκόντανε και δυο ξαδέρφια μου από το Σ. της Κ. της Σχολής των Ευελπίδων. Αυτοί είχαν συμπάθειες. Μα κι απ' τους πράκτορες τους εδώ, κάθε μου κίνηση τη μάθαιναν, γιατί σχεδόν η κυκλοφορία ήταν ελεύθερη από τον κάμπο στο βουνό και βλέποντας πως εγώ ήμουνα εμπόδιό τους κοίταξαν να με ξεκάνουν. Μα ο Θεός αγαπά τον κλέφτη αγαπά και τον νοικοκύρη και το βράδυ αυτό που έστειλαν ένα κάθαρμα που εγώ του 'χα εμπιστοσύνη, αυτός πήγε πήρε εντολές και ήρθε στα Σταφιδάλωνα, όξω που κοιμότανε όλη η φαμελιά νομίζοντας πως κι εγώ θα κοιμόμουν εκεί. Ήρθε λοιπόν κι έψαχνε τα κεφάλια με το πιστόλι στο χέρι, για να με σκοτώσει. Τον γρίκησε η συμπεθέρα μου την ώρα που έψαχνε το κεφάλι της, και μόλις έβαλε τις φωνές, έφυγε. Το 'μαθα βέβαια, όπως έμαθα και ποιος ήταν, μα η περίπτωση απαιτούσε ψυχραιμία και πολιτικότητα. Οι Γερμανοί ξέραν τι γίνεται στο χωριό και γιατί. Είχαν στείλει ένα φυλάκιο Γκεστάπο με σκοπό να τρομοκρατηθούμε εμείς. Λοιπόν οι ΕΒΑΜΙΤΕΣ περιμένανε να γίνουν πιο δυνατοί και μετά να μας χτυπήσουν. Αυτό που γινόντανε σε μας γινόντανε σ' όλη την Πελοπόννησο και Ρούμελη.

Εμείς στον ΕΛΑΣ δεν είχαμε οπλισμό. Όλα τα παλιοντούφεκα, γκράδες, μάουζερ χαλασμένα, καινούρια τα μαζεύαμε και τα στέλναμε πάνω να τα φτιάσει το συνεργείο. Στα χωριά είχαμε και μαχητικές ομάδες, κάθε χωριό και την ομάδα του, όχι με ντουφέκια παρά με μαχαίρια. Λοιπόν αφού δεν θέλανε να ενωθούνε αποφασίστηκε να χτυπηθεί ο Φαρμακάς. Και μιαν αυγή το Σεπτέμβρη οι μαχητικές ομάδες της Ν... και των Χωριών του βουνού, καθώς κι ένα τμήμα ΕΛΑΣ κάνανε γιουρούσι, τους αιφνιδίασαν και τους έπιασαν όλους αιχμαλώτους πλην δυο τρεις που ξεφύγανε και πέσανε στους Γερμανούς στο αεροδρόμιο του Α... Έτσι άδοξα διαλυθήκανε. Τους αιχμαλώτους αξιωματικούς τους πήραν πάνω, τους αντάρτες του άφησαν ελεύθερους. Ένας απ'

τους αντάρτες αυτούς ήτανε ανιψιός μου, μου 'χε ζητήσει να πάει επάνω, του έδωσα σημείωμα, μα στο δρόμο τον πιάσαν αυτοί. Ήταν όμως φιλότιμο παιδί, ο αφοπλισμός τού κόστισε και ότι είχε πέσει σε οργάνωση προδοτών, ήθελε να ξαναπάει αντάρτης, ντρέπονταν γιατί τον άφησαν ελεύθερο. Λοιπόν την άλλη μέρα μόλις ήρθε στο χωριό τον παίρνω και φεύγουμε.

Πέρασα από το χωριό, στο αρχηγείο, έφαγα, είδα τα παιδιά. Εκεί είδα και το μακαρίτη το Μ., το Σ. και το Ν., που 'ρθανε με τη βάρκα απ' αντίκρυ και από τη φουρτούνα αναποδογύρισε η βάρκα και πνίγηκαν οι δυο. Θα θυμόσαστε το Θανάση με την προδοσιά της πρώτης οργάνωσης του ΕΑΜ. Λοιπόν το βράδυ στην εκκλησιά του χωριού έγινε συνέλευση του αντάρτικου που τον δίκασε.

Μετά από τη διάλυση του Φαρμακά, το κίνημα άρχισε να φουντώνει. Αντάρτες φεύγαν σωρό για το βουνό μα τους διώχναν, γιατί δεν είχαν πολεμικό υλικό και ιματισμό. Την εγγλέζικη αποστολή που παρακολουθούσε το αρχηγείο σαν σύνδεσμος του Στρατηγείου της Μ. Ανατολής και που είχε πέσει με αεροπλάνο στον Πουριά, την παρακαλούσαν να συνεννοηθεί με το Στρατηγείο να ρίξουν υλικό, μα απέφυγε με τρόπο. Το κίνημα δεν το βλέπαν με καλό μάτι και όλο εμπόδια βάζαν στην ανάπτυξή του. Σε μια ρίψη που έγινε τότε στη Στυμφαλία ρίξανε κάτι παλιά Στεν που τα 'λεγαν οι αντάρτες καβουρντιστήρια, και άρβυλα αριστερού ποδιού. Καημός τους ήταν να στείλουν το αντάρτικο να πάει να χτυπήσει το αεροδρόμιο στο Άργος μα δεν πέσαν στην παγίδα οι αντάρτες. Μάλιστα βεβαιώθηκε αργότερα πως είχαν επαφή με την Γκεσταπό. Τέτοιες ήταν οι εγγλέζικες αποστολές. Αφού φτάσαν στη Γκούρα ν' αγοράζουν τ' αυγά για να τρώνε μια λίρα το ένα κι αυτό το κάνανε για να διαφθείρουν τον κόσμο. Στις 27 του Σεπτέμβρη μάς κάλεσαν σε μια πανηγυρική γιορτή που θα 'κανε το ΕΑΜ στο Μπ., ορεινό χωριό. Πήγαμε όλοι όσοι είχαμε πόστο ας τα πούμε. Η συγκέντρωση έγινε μέσα στην εκκλησιά, ήταν αντιπροσωπεία του ΕΛΑΣ με επικεφαλής τους καπετάνιους του αρχηγείου, επιτροπή πόλης με το γραμματέα της, αντιπροσώπους του Πελοποννησιακού Γραφείου, η εγγλέζικη αποστολή. Ο

παπάς του χωριού έκαμε δοξολογία, άνοιξε τη σημαία και αφού την βλόγησε, μίλησε για τον αγώνα μας για την λευτεριά της χώρας και για το ΕΑΜ και για τον ΕΛΑΣ και κατόπιν μιλήσανε οι αντιπρόσωποι, ανέλυσαν με λεπτομέρεια τους σκοπούς της κάθε μιας οργάνωσης του ΕΑΜ: Αυτοδιοίκηση, Λαϊκή Διοίκηση, Εθνική Αλληλεγγύη κτλ. ήταν όμορφα, εκλαίγαν οι αντιπρόσωποι και τον όρκο που δώσαμε τον κρατήσαμε. Ενθουσιασμός μεγάλος, το μεσημέρι φάγαμε κρέας και ψωμί σταρένιο, που ήταν σπάνιο, τραγουδήσαμε, χορέψαμε και το βράδυ το διαλύσαμε. Εκεί μας ήρθε τηλεγράφημα με τον ασύρματο και μας γνώριζε πως οι Ιταλοί φύγανε από τη Σάμο, πως ο λαός εκεί έκανε εκλογές, ψήφισε το ΕΑΜ. Ε, τι ήταν αυτό... παραλήρημα. Ένας άλλος μας είπε πως είχε πληροφορίες πως οι Γερμανοί μέσα σε λίγες μέρες φεύγανε από την Πελοπόννησο. Άλλες χαρές και συγκινήσεις. Μα οι Γερμανοί δεν φύγανε παρά τους έδιωξε ο ΕΛΑΣ έπειτα από ένα χρόνο, και τη φουκαριάρα τη Σάμο σε λίγο την καταλάβανε οι Γερμανοί.

9. Δε θα καταπονέσουμε ποτές το αντάρτικο

ΕΓΡΑΨΕ ΕΝΑΣ ΜΑΘΗΤΗΣ

ΑΡΧΙΣΕ ΚΕΙΝΗ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ εκκαθάριση (1943). Όλη την περιοχή τη ζώσανε αποσπάσματα караμπιναρία. Στους Τρύπιους Βράχους, οι δικοί μας τους βαρέσανε τους αφήσανε να προσπεράσουνε, ύστερα τους δώσαν από μπρος κι από πίσω. Διατάζει ο Ιταλός αξιωματικός η μισή φάλαγγα έφοδο, η άλλη μισή στον τόπο, πεσμένοι χάμω κι οι χτυπημένοι τους. Μεσ στα κλαριά ήτανε οι δυο αντάρτες, οι τελευταίοι, τους κυκλώσανε, φωνάζουνε στα κλαριά «παραδοθείτε» μα οι δυο αυτοί ρίχνουνε με τα Στεν, τότε δίνουν φωτιά οι караμπινιέροι, θαρρούσανε πως ήτανε πολλοί, τους λαβώσανε, τους πιάνουνε λαβωμένους. Να ιδείς θυμό πώς μαζεύουνε οι ψαράδες το γρίπο με τόσο κόπο και τέλος τέλος βρίσκουνε μέσα μια χούφτα μαρίδες, έτσι αντικρύσανε, βλαστημήσανε και τους σύρανε όξω, κι οι σάρκες τους πάνω στα βράχια και στα βάτα σα μαλλί μαδούσανε.

Ο χωριάτης που έκανε με το ζόρι τον οδηγό στους Ιταλούς μελετά κείνα τα δυο παιδιά παρακαλά πώς να τα ξεχάσει «δε δύνουμαι, δε δύνουμαι να σας στορήσω τι μαρτύρια περάσανε τα δυο τούτα παιδιά». Έφυγε απ' το σπίτι του, ήρθε στο βουνό αντάρτης.

Στην ίδια μάχη πιάσαν και το Νεοκλή κι άλλον έναν μαζί του. Αυτοί φυλάγανε την αριστερή πλευρά. Στο Ν. απάνω ήβρανε και σήματα. Είχε γίνει άλλη μάχη δυο μέρες από μπροστά, οι Караμπινιέροι κείνη τη φορά υποχωρήσανε κι αφήσανε σακάκια κρεμασμένα στα πεύκα. Ένας αντάρτης φοιτητής σχεδίαζε καλά, έπιασε και σήκωσε τα σήματά τους. «Ποιος τα 'κανε αυτά;», τον ρωτούσαν, άμα πιάστηκε, «εσύ σχεδιάζεις;»

Τον δέσανε στο φτερό τ' αυτοκινήτου άμα ήβγανε στο δημόσιο και τον πήραν κάτω. «Ποιος τα 'κανε αυτά;» ξαναρωτούσανε και κείνος τα 'παιρνε όλα πάνω του, καμάρωνε: «Εγώ». Τον στήσανε

σ' ένα πρίνο και του ρίχνανε πέτρες και μπουκάλια, έτσι τον σκοτώσανε.

Ο αρχηγός πριν την τελευταία μάχη κατέβηκε στο χωριό, πιάσανε την πλατεία, τα περάσματα, βροντήσανε καμιά δυο μπαταριές, χτυπήσανε καμπάνες, στάθηκε καταμεσής και είπε: «Να οικονομήσουμε μαλλί απ' τα στρώματα, να πλέξουμε φανέλες, κάλτσες, ζυγώνει χειμώνας...» κι άλλα πολλά. Έπειτα στη συμπλοκή τον πήρε μια ριπή, τον έκοψε στην κοιλιά, τ' άντερά του πεταχτήκανε όξω, γονάτισε μα το πολυβόλο δεν τ' άφησε, πώς γαντζώνει κανένα όρνιο πληγωμένο και δεν αφήνει ό,τι κρατά στα νύχια έτσι γαντζώθηκε κι αγρίεψε, μάζεψε δύναμη και σκλήριζε μες απ' τις κουμαριές, «αέρα, θα τους φάμε».

Θαυμάσανε και οι εχθροί. «Δε θα καταπονέσουμε ποτές το αντάρτικο» είπε σε μια γυναίκα ένας караμπινιέρος. Κι αυτή το 'λεγε στις γειτόνισσες και καμάρωνε τάχα, τις καλόπιανε που την κατηγορούσανε γιατί τα 'χε καλά με τους Ιταλούς, τους έπλενε, τους μάλωνε κι άλλα.

Το Θεόδωρο τον κυνηγούσανε ως πρώτο αντάρτη του χωριού, μα δεν μπορούσανε να τον πετύχουνε. Το χωριό ήτανε ανταρτοκρατούμενο, τ' αποσπάσματα κάνανε άξαφνα έφοδο και φεύγανε, δε μέναν. Μια νύχτα που ήρθαν, πήδησε αυτός από 'ναν τοίχο ψηλό, βάρεσε το κεφάλι του. Τον δείξανε λοιπόν απ' το δεμένο του κεφάλι. Τον γυρεύανε και τον κυνηγούσανε. Μια πρώτη φορά γλίτωσε, στο καφενείο μέσα, οι 5-6 χωριανοί τον βάλαν στο τραπέζι από κάτω και παίζανε σκαμπίλι. Πήγε τ' απόσπασμα ούτε κεφάλι ούτε μούτρα είδανε. Είναι και βαρύς κόσμος παίζανε αμίλητα.

Του κάψανε το σπίτι, σπάσανε 2 πιθάρια λάδι στο κελάρι, ρίξανε στ' αλεύρι τζάμια σπασμένα και στις φακές. Ύστερα τραβήξανε σ' ένα χτήμα και πιάσανε έναν άρρωστον αντάρτη και μια κοπέλα που τον κοίταζε σε μια κουφάλα μέσα που τη χτίσανε, συνέχεια με την πεζούλα. Κάποιος σπιούνος βρέθηκε, ξεμπουλώσανε την κουφάλα και τους πιάσανε.

Στο μονοπάτι παρακεί να κι ο Θεόδωρος, δεν πρόλαβε να λα-

κίσει. Τον πιάσανε τον πήγανε στην Αγριλιά, τι του κάνανε όλο το δρόμο, αυτός και μοναχός του. Τον δέσανε και σ' ένα πεύκο και τον είχανε δεμένον και τον δέρνανε με μαστίγια και χωρίς νερό. Τρώγανε αυτοί και πετούσανε πάνω του κουτιά κονσέρβες και φτούσανε κόκαλα. Πέσανε σφήγκες, μύγες και τον τρώγανε, πρήστηκε, άμα πήγαινε να βγάλει φωνή έκανε σα χαλασμένο τηλέγραφο, βούιζε μπου μπου. Ένας σκοπός του πήε τσιγάρο. Στις 2 νύχτες αυτός έγνεψε «αν σε δούνε;» κι ο σκοπός τον έλυσε λίγο μα κείνος δε βαστούσε ορθός, έφτασε άλλος σκοπός και τους σκότωσε και τους δυο. Τους σκεπάσανε με πευκοτσιγκανα.

Οι αντάρτες στις 4 μέρες καθάρισαν το μέρος απ' τους Ιταλούς, μάθανε το μαρτύριο του Θόδωρου, πήγανε στην πλαγιά εκείνη κάνανε φορείο με κλαριά, τους φέρανε στο νεκροταφείο και τους θάψανε.

10. Δεν είχε το αντάρτικο μόνιμα γιατάκια

ΕΓΡΑΨΕ Ο ΙΔΙΟΣ

α. Μα ποιος δεν ελπίζει όσο του μένει πνοή

ΣΤΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΑΥΤΕΣ κάθε καλοκαίρι μεγάλο ζήτημα ήτανε οι πληγωμένοι κι οι ανάπηροι της χρονιάς. Δεν είχε το αντάρτικο μόνιμα γιατάκια. Τους ήσυχους μήνες, το χειμώνα, που δεν άνοιγε τουφέκι καθημερινό κάνανε καλύβια με κλαριά, σε απόμερες πλαγιές. Και μες στα χωριά ήτανε δικά μας σπίτια, τους παίρνανε. Μα σαν ανοίγανε οι μέρες και βγαίνανε ψηλά ήτανε ανάγκη να κουβαλούνε κορφή σε κορφή κι από γκρεμνά σε γκρεμνά και τους τραυματίες. Τους είχανε σε μουλάρια δεμένους και τους πηγαίνανε όσο προφταίνανε μακριά κι έξω απ' τα μέρη που σχεδιάζανε να κάνουνε ταμπούρια και να χτυπηθούνε.

Έβλεπες κείνα τα παιδιά που κάνανε πόλεμο δίχως να βάλουνε στο στόμα τους μπουκιά ψωμί, να 'χουν την έννοια των πληγωμένων εκεί που τους αφήσανε, να σκίζουνε ό,τι ρούχο λάχαινε κατάλληλο από σκοτωμένους, ό,τι πιετό ή φαγώσιμο και να τρέχουνε να θρέψουνε και να φυλάξουνε συντρόφους σακατεμένους, να τους αρπούνε στις πλάτες και να τους γλιτώνουνε σαν τσουβάλια με θησαυρό άμα τους στενεύανε τ' αποσπάσματα.

Πάνω στο Ψηλό Αμπέλι, μια ομάδα 3-4 γεροί σηκώνανε δυο βαριά τραυματισμένους, δυο αδέρφια τύχανε. Ο εχθρός καταπόδι. Σα βράδιασε πιάσανε το λόγγο φτάζανε μια καλή σπηλιά και τους αποθέσανε. Τους αφήσανε ψωμί και γάζες ν' αλλάζουνε. Τους είπανε πως σε δυο μέρες θα ξανάρθουνε. Τόσο λογαριάσανε όσο να τραβήξουνε κάτω να δώσουνε μάχη να σκορπίσει τ' απόσπασμα, να κρυφτούνε ώσπου να καθαρίσει ο τόπος και πάλι να γυρίσουνε. Πώς περάσανε κείνες οι μέρες κι οι νύχτες που δεν έβλεπες ποτέ δα μέρα, η σπηλιά διπλή, περνούσες μια καμάρα

θολωτή, έφτανες ένα χάος, έπρεπε να σαλτάρεις κάτω. Εκεί τους κατεβάσανε τους ξαπλώσανε, άμμο χοντρή, έσταζε νερό αδιάκοπα ο βράχος, έκανε μια γούρνα και κει βρέχανε τις γάζες και τις πιπιλίζανε για να ξεφλογίσουνε τη δίψα τους, ίσα ίσα έφτανε το χέρι τους. Στην αρχή πιπιλίζανε και πετούσανε τις γάζες, ύστερα τις ξεσκίζανε με τα δόντια κομματάκια για να τους φτάσουνε. Το ψωμί σώθηκε, οι πόνοι αβάσταχτοι τους ξέφευγε κανένα μουγγρητό, μα πάλι το κόβουνε μην ακουστεί μεσ' την ερημιά, ο ένας συμβούλευε τον άλλον είχανε όμως αποφασίσει πια πως δε θα βγούνε από τούτον τον Άδη ζωντανοί, τ' αποφασίσανε, μα ποιος δεν ελπίζει όσο του μένει πνοή; Ώσπου ακουστήκανε περπατηξιές, οι καρδιές τους χτυπούσανε σάματι τρέμανε της σπηλιάς οι μαύροι βράχοι, πιάσανε καθένας το περιστροφό του που το 'χανε κατάσαρκα να μη βραχεί, στερεώσανε τους αγκώνες, ακούνε: «Βρε σεις... βρε αδέρφια...» και ξεπηδήσανε απ' τα κλαριά της πρώτης τρύπας και πέσανε δίπλα τους στο δεύτερο λάκκο της σπηλιάς «βρε συντρόφοι...» λέγανε και κομπιάζανε. Τους πήρανε όξω σηκωτούς, οι λαβωμένοι κλάψανε.

Απ' τους δυο τούτους ο ένας ο κουτσός είναι φυλακή. Ο άλλος έδωσε σ' άλλη περίπτωση ο ίδιος το χέρι στο Χάρο, αυτός κι άλλοι τέσσερις με τον καπετάνιο τους άμα τους περικυκλώσανε η εθνοφυλακή στο Β' αντάρτικο, δεν είχανε σωτηρία, όλοι μαζί τ' αποφασίσανε ρίξανε από μια χεροβομβίδα κατάμεσα και χαθήκανε, τέσσερις αντάρτες κι ο καπετάνιος πέντε, γίνανε κομμάτια.

[Ο ένας από τους τραυματίες της σπηλιάς ήτανε ο Ανδρέας Θεοδωρής, διμοιρίτης του Δ.Σ. Τραυματίστηκε σε μια σκληρή μάχη στο ύψωμα Γκιναίοι του Καρβούνη που με αυτοθυσία το κράτησαν απάτητο. Η διμοιρία ονομάστηκε «ηρωική διμοιρία» και ο Ανδρέας Θεοδωρής «ηρωικός διμοιρίτης του Καρβούνη». Ο ίδιος γράφει: Έζησα στη σπηλιά πάνω από είκοσι μήνες. Τραυματίστηκα στις 23.12.47 και πιάστηκα στις 16.9.49.]

β. Είχε φυράνει εκείνος ο κοτζάμ άντρας

Ο Κωνσταντής τραυματίστηκε στα μισά του δρόμου στο σύλλογγο. Οι καραμπινιέροι φωνάξανε «Χτυπήσαμ' έναν» και ψάχνανε μα κείνος σύρθηκε κύλησε σ' ένα ρεματάκι, το πόδι του κομμάτια και πρησμένο, τουλούμι. Έμεινε κει τρία μερόνυχτα και βογγούσε. Σαν περνούσαν απ' το δρόμο σώπαινε. Τέλος δε βάσταξε, άκουσε μέσα στο ρουμάνι περπατηξιές, είχανε κάνει μπλόκο το χωριό, πιάσαν οι δικοί μας το λόγγο, πήρε ανάσα φώναξε «φίλοι» και ζήτηξε νερό. «Θα σε πάρομε μαζί» του είπανε, μα δεν μπορούσε να σαλέψει. Πλέξανε μια σκάλα με κλαριά τον σηκώσανε, δεν έπιανε ούτε τριάντα οκάδες, είχε φυράνει εκείνος ο κοτζάμ άντρας. Από τσαρδάκι σε τσαρδάκι τον κρύβανε ώσπου ποδάρωσε, σώθηκε.

11. Ένας αχός σαν αέρας

ΕΓΡΑΨΕ ΕΝΑΣ ΜΑΘΗΤΕΥΟΜΕΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΟΣ

ΞΗΜΕΡΩΝΕΙ 25 ΤΟΥ ΜΑΡΤΗ. Αποβραδής ο καθένας μας έφτιαχνε κι από κάτι στο σπίτι. Το πρωί έβλεπε ο ένας τον άλλο κάνοντας πως δεν τον γνώριζε. Τα μάτια μας κοιτάζανε εδώ και κει. Πάμε να συγκεντρωθούμε στην Αθήνα, μα χωρίς να μας πάρει χαμπάρι κανείς. Πρώτος τράβηξε το δρόμο ο Κράσος που το θάρρος του μας είχε ανησυχήσει. Κι ο καθένας πήρε το δρόμο του, μα όλοι για το ίδιο μέρος. Τα γράμματα φαντάζανε στους τοίχους καθώς περνούμε τα στενά δρομάκια της γειτονιάς. Εδώ μάλιστα ο Νικολίδας έφτασε σώμα τη μπογιά ζωγραφίζοντας μια φιγούρα του '21. Χαμηλά στη λεωφόρο τα τραμ για τα στρατεύματα κατοχής πηγαινοέρχονταν κουβαλώντας Γερμανούς και Ιταλούς. Καβάλησα ένα και κατέβηκα στο Σύνταγμα. Κόσμος πολός σαν αφηρημένος, σα να χαίρεται ν' απολαμβάνει τον πρωινό Μαρτιάτικο ήλιο.

Καμιά ανησυχία, τίποτε το ύποπτο. Σου θύμιζε μάλιστα καλές μέρες, που ο κόσμος έβγαινε να ξεσκάσει την Κυριακή του. Όσο περνούσε η ώρα πύκνωνε ο κόσμος στα μαγαζιά στα καφενεία και σε μια στιγμή λες και συννέφιασε ο ουρανός, μικρά χαρτιά χειρόγραφα γεμίσανε την πλατεία και ο Κράσος πήδησε σε μια καρέκλα επάνω. Μιλούσε ωραία συναρπαστικά, έτσι που ο κόσμος δάκρυζε. Κι αυτός δεν μπορούσε να συγκρατηθεί, βουρκώσανε τα μάτια του. Όλη τώρα η Αθήνα έτρεμε. Πυροβολισμοί, πέταλα της καβαλαρίας, το βούισμα της μοτοσυκλέτας και οι φωνές των ανθρώπων, ένας αχός σαν αέρας. Κορμιά σκελετωμένα από την πείνα σηκώνανε τα χέρια ψηλά σφίγγοντας τη γροθιά, φωνές βραχνές κι ακούραστες φωνάζανε και βρίζανε τους αστυφύλακες που είχανε παραταχθεί μαζί με τους Ιταλούς στο απέναντι πεζοδρόμιο. Ένας τράβηξε μπροστά κι άλλοι τον ακολούθησαν.

Τ' αλόγατά τους γλιστρούσαν στην άσφαλτο. Καθώς τραβού-

σαν τα χαλινάρια προς τα πίσω. Σε λίγο άνθρωποι, άλογα, Έλληνες, Ιταλοί είχανε γίνει κουβάρι. Κοντά στο μνημείο ο Κράσος πρώτος έτρεχε μ' ένα στεφάνι στα χέρια. Οι χειροβομβίδες σπούσανε στη γλιστερή άσφαλτο κι ένα σύννεφο μαύρος καπνός σηκώθηκε. «Μη φοβάστε παιδιά, κούφιος είναι», το θάρρος του μας είχε μαγέψει τόσο που γελούσαμε.

Μιαν ανατριχίλα ένιωσα στο κορμί σαν κι εκείνη που ένιωθα όταν ήμουνα παιδί ακούγοντας τη μουσική του Δήμου. Ο Κράσος είχε τώρα φτάσει κοντά στο μνημείο, άφησε το στεφάνι κατά γης κι έτρεξε πίσω. Δυο Ιταλοί τον κυνήγησαν. Ο πρώτος κρατούσε ένα γελοίο μακρύ ξίφος, και ο δεύτερος τον είχε πλησιάσει κοντά. Για να ξεφύγει κρύφτηκε πίσω στο περίπτερο που ήτανε εκεί. Μια χειροβομβίδα κύλησε κοντά του κι ένας πυκνός καπνός σκέπασε το κορμί του καθώς έπεσε. Τρέξαμε και τον φέραμε κοντά μας. Το πρόσωπό του είχε γίνει γκριζοκίτρινο θαμπό και τα χείλη του σπαρταρούσανε σα να ήθελε να μιλήσει... Λίγες στιγμές ακόμη και χάσαμε για πάντα τον Κράσο... εκείνο το αγαπημένο μας παιδί, μια ψυχή αθάνατη, που έδωσε ό,τι είχε για μας, για τη λευτεριά μας. Τον βάλαμε μέσα σ' ένα σπίτι και συνεχίσαμε το κυνήγι με τους Ιταλούς. Δε θυμάμαι τι ώρα τέλειωσε εκείνο το κακό.

Ύστερα ο κόσμος τρέχει σαν αγρίμια εδώ κι εκεί να ξεφύγει. Πού και πού ανοίγει καμιά πόρτα βάζουν μέσα μερικούς τραυματίες. Μια γριά μας κοίταξε με βρεγμένα μάτια καθώς περνούσαμε το στενό δρόμο της φωνάζοντας «λευτεριά». «Προσέχετε παιδιά», φώναξε κι έκλεισε τη γρίλια του παραθύρου. Εκείνη τη στιγμή ένα τανκ γερμανικό άρχισε να πυροβολεί από το κάτω μέρος. Μπήκαμε σε μια στοά και μια γυναίκα τράβηξε μπρος κατά πάνω στο τανκ. Της φωνάζαμε δε γύρισε. Έπρεπε να μείνει μαζί μας, γιατί είχαμε κλείσει το δρόμο, μ' αυτή είχε χάσει τα λογικά της... Μόλις είδε στο επάνω μέρος τις μοτοσυκλέτες τράβηξε πίσω πάλι, μα το τανκ ανεβαίνοντας στο πεζοδρόμιο την έκοψε στα δύο. Μιαν άσπρη τσάντα που κρατούσε, κύλησε μέχρι τη στοά, σκορπίσανε δω και κει τα λίγα πράγματα που είχε μέσα. Τη μαζέψαμε πια γρήγορα μόλις πέρασε η φασαρία και τη βάλαμε στο καφενεδάκι της στοάς.

Εκείνη την ημέρα κι άλλοι δώσανε τη ζωή τους. Καθώς περνούσα μάλιστα τους δρόμους μετά από το πανηγύρι, είδα εδώ κι εκεί πέτρες με πρόχειρο σταυρό.

Εκείνο το βράδυ που η μάνα του Κράσου θρηνούσε το χαμό του παιδιού της, ετοιμάζανε το γιουρούσι για τις γειτονιές μας. Το μελετούσανε οι Γερμανοί κι οι Ιταλοί, το εκτελούσανε οι προδότες. Χαμένοι άνθρωποι που το στομάχι τους κυβερνούσε την ψυχή τους, πουλημένοι άνθρωποι ντυμένοι με φουστανέλα και μπότα γερμανική. Μα κι εμείς δε μέναμε έτσι, το κάθε παιδί είχε πάρει μια θέση στον αγώνα. Ακόμα κι ο πιτσιρικός με τη σφεντόνα που κυνηγούσε πουλιά στο άλσος, μας έκανε το σύνδεσμο. Περνούσε απαρατήρητος, έφερνε τα μαντάτα από τις πέρα γειτονιές και υπολόγιζε σε άτομα και ντουφέκια τον εχθρό.

«Καπετάνιε Κώστα» λέει εκείνο τ' απόγευμα σκασμένος από την τρεχάλα, «είναι τρία αυτοκίνητα, τα δυο πρώτα έχουνε τσολιάδες καμιά εικοσαριά το καθένα, έχουνε και δυο πολυβόλα, το τρίτο είναι άδειο και το φυλάνε δυο τσολιάδες. Έρχονται σιγά σιγά την άσφαλτο».

Σε λίγο από το σπίτι που το χρησιμοποιούσαμε για λόχο βγαίνανε ο ένας μετά τον άλλο παιδιά κάθε ηλικίας με το όπλο, με το κράνος και πίσω αετόπουλα με ντενεκέδες τις σφαίρες και χειροβομβίδες. Μας τα είχε δώσει το τάγμα μας πριν από λίγες μέρες. Σήμερα θα μάθουμε ότι έχουμε κι εμείς αυτά που είχανε κι αυτοί. Μόνο το ψωμί μάς λείπει. Μα στο λόχο είχαμε φάει κάθε ένας από μια караβάνα σούπα σκόνη. Αυτό μας κρατούσε στα πόδια. Στο καζάνι του λόχου είχε μείνει και λίγη για τα παιδιά που φυλάγανε τη βάρδια τους στα υψώματα και στα πρώτα σπίτια. Κάτι γυναίκες τραβήξανε τα παιδιά τους καθώς περνούσαμε και τα κλείσανε στα σπίτια τους μην τα βρει κακό.

Περάσαμε το ρέμα και πιάσαμε τη μια πλευρά. Ο καπετάνιος είχε πιάσει την άλλη με λίγα παιδιά και περιμέναμε το σύνθημα. Τους βλέπαμε τώρα να έρχονται σιγά, και με την ιδέα ότι θα περνούσανε όπως πρώτα δεν πεζέψανε. Στη στροφή που πιάνει τον ανήφορο ο καπετάνιος έριξε μια ριπή με αυτόματο. Κι εμείς πε-

σμένοι χάμω τους σημαδεύαμε. Άλλοι πηδήσανε κάτω και άλλοι το βάλανε στα πόδια. Τώρα τ' αυτοκίνητα κάνανε στροφή και πηδήσανε επάνω οι λίγοι που κατεβήκανε, φεύγανε αφήνοντας ένα κράνος γερμανικό και κάτι μπαλάσκες με σφαίρες που τις μαζέψαμε. Όταν γυρίσαμε πίσω στο λόχο μας, περιμένανε μερικές γειτόνισσες μητέρες, είχανε ακούσει τους πυροβολισμούς. Τότε μόλις είχανε τελειώσει την τηλεφωνική εγκατάσταση οι ηλεκτρολόγοι μας και πήραμε το τάγμα μας στις πέρα γειτονιές. Τους είπαμε τι έγινε και ξαπλώσαμε για να ξεκουραστούμε.

Το Μπλόκο. Αφού τέλειωσα τη βάρδια μου 12-2 πέρασα από το λόχο και άφησα το όπλο. Μετά τράβηξα για το σπίτι. Μόλις έπεσα με πήρε ο ύπνος. Ήμουνα πολύ κουρασμένος εκείνο το βράδυ. Δούλευα την ημέρα στο εργοστάσιο και μετά φύλαγα σκοπός πότε στην εκκλησιά και πότε στο λόφο. Μα, μια ώρα πριν ξημερώσει με ξυπνήσανε πυροβολισμοί ανακατεμένοι με ριπές αυτόματου από πολύ κοντά. Όσο γρήγορα κι αν σηκώθηκα είχα μια προαίσθηση ότι ήμουνα απομονωμένος από τους δικούς μου. Η μητέρα δεν θα είχε καταλάβει ακόμα τίποτα. Στα ψαχτά βρήκα τα ρούχα μου, μα δεν τα φόρεσα γιατί ήτανε αργά πια. Οι τσολιάδες σπάζανε την εξώπορτα και μπήκανε μέσα. Στα γρήγορα πέταξα τα ρούχα μου σε μια καρέκλα κι έπεσα στο κρεβάτι κάνοντας τον κοιμισμένο. Σε λίγο όλο το σπίτι μας γέμισε κάθε λογής φάτσες. Ψάχνανε τα συρτάρια τα ντουλάπια και σε κάθε γωνιά του σπιτιού. Το καθετί τούς ήταν ύποπτο. Ακόμα κι η λεμονιά η φρεσκοσκαλισμένη και την ξεπατώσανε. Τη λυπήθηκα, γιατί ο μακαρίτης ο πατέρας είχε κουραστεί για να την μεγαλώσει. Το κοτέτσι, οι φωλιές, τα κεραμίδια, όλα ψαχτήκανε χωρίς να βρεθεί το παραμικρό να μας ενοχοποιήσει. Βλέπεις είχαμε υπόψη μας κάτι παρόμοια. Τώρα δεν έμενε τίποτα άλλο παρά οι πληροφορίες. Βγάζει ένας απ' αυτούς κάποιο χαρτί και διαβάζει: «Ειρήνη τάδε... Σιωπή». «Ποια είναι αυτή;» φωνάζει. «Δεν έχουμε καμιά τέτοια εμείς εδώ». «Εσένα πώς σε λένε;» ρωτά μια απ' τις αδελφές μου. «Μάλλον εσύ πρέπει να είσαι. Έλα κι εσύ μαζί. Ο μικρός αδελφός ποιος είναι;»

«Εγώ», λέω. «Κι εσύ». Η μητέρα ωχρή κοντά στη λάμπα συγκρατούσε τα δάκρυά της. Η ευαίσθητη και γερασμένη γυναίκα με μια ψυχραιμία υπεράνθρωπη, προσπαθούσε να κρατηθεί στα πόδια της, καθώς έβλεπε να της παίρνουνε πέντε απ' τα έξι παιδιά της. «Μη στενοχωριέσαι μητέρα», της φώναξα απ' την πόρτα, «μια ανάκριση θα μας κάνουν και θα γυρίσουμε». «Ναι, ναι, θα γυρίσουνε γρήγορα», είπε κάποιος απ' αυτούς.

Η μέρα μόλις άρχισε να φωτίζει. Ο ήλιος δεν είχε ακόμη βγει απ' το βουνό. Στις μισάνοιχτες πόρτες της γειτονιάς έβλεπες κίνηση ασυνήθιστη. Πού και πού ακουγότανε κανένας μακρινός πυροβολισμός απ' τα παιδιά του λόχου. Ήτανε τόσο λίγοι που δεν μπορέσανε ν' αντισταθύνε περισσότερο. Λίγο πιο πάνω μια μητέρα στρίγκλιζε, χειρονομούσε καθώς έβλεπε το παιδί της να κυλιέται χάμω από το ξύλο και τις κλοτσιές των μπουραντάδων. Στην εκκλησιά έριξα μια ματιά. Δεν ήτανε άλλοι απ' αυτούς, εκτός από δυο που μας συνοδεύαν. Δεν ξέρω πώς μου πέρασε η ιδέα να το σκάσω και θα το έκανα αν δεν σκεφτόμουνα τις αδελφές μου που θα τις καταδικάζανε σε θάνατο. Σε λίγο είχαμε φτάσει στο τμήμα. Μας στριμώξανε κι εμάς μέσα σε ένα δωμάτιο απ' τα πολλά που κι άλλοι πολλοί γνωστοί και άγνωστοι περιμένανε να δούνε τι θα μας κάνουνε. Ένας τσολιάς κοντός, χοντρός με μούτρο σκυλίσιο, λαχανιασμένος έκοβε βόλτες μέσα έξω στριφογυρίζοντας στα δάχτυλα ένα βούρδουλα με δυο κόμπους στην άκρη. Σε λίγο να και τ' αφεντικό. «Γκουτ μόργκεν», ψιθύρισε ο τσολιάς και χαμογέλασε το φρεσκοξυρισμένο πρόσωπό του. Λίγο ακόμη και θα γελούσα αν δε φοβόμουνα μη φάω καμιά βουρδουλιά. Μπροστά ο Γερμανός πίσω ο πιστός σκύλος. Περνούσανε απ' τον καθένα μας τον παρατηρούσαν απ' τα πόδια μέχρι το κεφάλι. Κάποια απ' τις αδελφές μου έφαγε και μια με τα γάντια του Γερμανού, γιατί γέλασε ειρωνικά, καθώς περνούσε από μπροστά της.

Πώς να ξεχάσω τις στιγμές εκείνες και πώς να σας δώσω να καταλάβετε;

12. Το νυχτοπούλι της γειτονιάς

ΕΓΡΑΨΕ ΕΝΑΣ ΦΟΙΤΗΤΗΣ

ΗΤΑΝΕ ΠΕΡΑΣΜΕΝΑ ΜΕΣΑΝΥΧΤΑ μα ο κόσμος κάθεται στις πόρτες και περιμένει ν' ακούσει τα νέα, όπως σχεδόν κάθε βράδυ. Παρακεί το πινέλο γράφει στον τοίχο του κουρέα. Καθώς σέρνεται ακούγεται σα ζωντανό πράμα. Ο Αραμπατζής ο Νικολίδης, έτσι τον λέγανε εκείνον τον ψηλό, γράφει συνθήματα. Μια φωνή σε λίγο αντήχησε απ' τους λόφους, φωνή γυναικεία. Τη γνώριζε πια η γειτονιά. Έπιανε ανατριχίλα το κορμί κι ας μην καταλάβαινες τα λόγια έτσι μακριά, μα είναι χαρά μας, ένα όπλο χωρίς μπαρούτι φοβερίζει τον εχθρό, τον κάθε προδότη.

Τώρα δυο σκιές ξεμάκρυναν απ' τις γωνιές, πλησιάζουνε η μια την άλλη για να συνεννοηθούνε. Η Χρύσα τώρα η συναγωνίστρια, το νυχτοπούλι της γειτονιάς έχει αρχίσει τα λόγια της σαν ποίημα, η φωνή της βγαλμένη απ' τα βάθη της ψυχής της φτάνει πολύ μακριά. Ο Αραμπατζής με κοίταξε λίγο και μου είπε: «Την ξέρεις; Δεν την πιάνει το μάτι σου, αν την δεις, πολλοί την φαντάζονται ψηλή, γεμάτη, με στόμα μεγάλο μα θα σου φανεί παράξενο αν την δεις, πώς ένα τόσο αδύνατο κορίτσι έχει τέτοια δύναμη στη φωνή και στην ψυχή». Δεν τέλειωσε καλά καλά, ήρθανε ο Κώστας με τον Περικλή, τους έφερε πολύ κοντά μας η νύχτα χωρίς να τους δούμε και τρομάξαμε βλέποντάς τους λαχανιασμένους: «Τι έχετε μωρέ; έγινε τίποτα;» Τότε βλέπομε περνά σαν αγέρας άξαφνος κάποιος, και μετά δεύτερος. Μπήκαμε στο νόημα και ξοπίσω τους ο Χρήστος με καμπόσους. Ο Αραμπατζής που έτρεχε καλά τους κυνήγησε, μπροστά στο σχολείο. Στον ανήφορο έπιασε τον πρώτο, με μια γροθιά τον έφερε χάμω, συνέχισε αμέσως για τον δεύτερο. Ο δεύτερος πέταξε το περίστροφό του και μια χειροβομβίδα ιταλικιά και πήρε τον κατήφορο. Λοιπόν κι